

**Es-Seyyid El-Hâcc Muhammed Şükrî İbn Ahmed ‘Atâ’nın
(Dâmâd-ı Gelenbevî) Müntehabât-ı Mesnevî Adlı Mesnevî Şerhi**

Karden KARAKOÇ*

Özet

Türk edebiyatında Mevlâna’nın Mesnevî’sine değişik yüzyıllarda kısmî ve tam şerhler yazılmıştır. Mesnevî’ye yazılan kısmî şerhlerden biri de 19. yüzyılda yaşayan Es-Seyyid el-Hâc Mehmed Şükrü İbn es-Seyyid Ahmed ‘Atâ (Dâmâd-ı Gelenbevî)’nin şerhidir. Şârihin Müntehabât-ı Mesnevî adını verdiği şerhte Mevlâna’nın Mesnevî’sinin birinci cildinden intihâb yoluyla seçilmiş 231 beytin şerhi vardır.

Bu kitap bölümünde Mehmed Şükrü Efendi’nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş, sonrasında Müntehabât-ı Mesnevî tanıtılmıştır. Eser tanıtılırken Müntehabât-ı Mesnevî’nin nüshalarına, kaynaklarına, şerh metoduna, şerhin yazılma sebebine değinilmiştir. Ayrıca şârihin diğer Mesnevî şârihleriyle etkileşimi hakkında bilgilere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mevlâna, Mehmed Şükrü Efendi, Müntehabât-ı Mesnevî, şerh

**Es-Seyyid Al-Hâjj Muhammad Shukrî Ibn Ahmad ‘Atâ’s Commentary
on Mathnawi Titled Müntehabât-ı Mathnawî**

Abstract

In Turkish literature, various partial and complete commentaries have been written on Rumi’s Mathnawî over different centuries. One of the partial commentaries written on the Mathnawî is by Es-Seyyid el-Hac Mehmed Şükrü İbn es-Seyyid Ahmed ‘Ata (Dâmâd-ı Gelenbevî), who lived in the 19th century. The commentator’s commentary is titled "Müntehabât-ı Mesnevî," and it includes explanations of 231 selected verses from the first volume of Rumi’s Mathnawî.

In this chapter of the book, brief information about Mehmed Şükrü Efendi’s life is provided, followed by an introduction to "Müntehabât-ı Mesnevî." While introducing the work, details about the manuscripts of "Müntehabât-ı Mesnevî,"

* Uzm. Öğr., MEB, kardenkarakoc@yandex.com, ORCID: 0000-0003-4383-7794

its sources, commentary method, and the reasons for writing the commentary are discussed. Additionally, information about the commentator's interaction with other commentators of the Mathnawi is also included.

Keywords: Mevlâna, Mehmed Şükrü Efendi, Müntehabât-ı Mesnevî, commentary

Giriş

Çağının sınırlarını aşan Mevlâna'nın Mesnevî'si yazıldığı dönemden itibaren anlaşılmaya çalışılmış ve bu minvalde şaheseri daha iyi anlamak ve anlatabilmek için değişik yüzyıllarda Mesnevî'ye şerhler yazılmıştır. Hatta Mesnevî'ye şerh yazmak gelenek hâline gelmiş denilse yeridir. Mesnevî'ye yazılmış şerhlere bakıldığında Arapça, Türkçe, Farsça manzum veya mensur şerhlerin yazıldığı görülmektedir. Bu şerhlerin bazıları eserin tamamına yönelik iken bazıları ise eserin bir bölümüne yazılmış şerhlerdir. Türk edebiyatında Mesnevî'nin altı cildine birden yazılan şerh sayısı azdır. Şu ana kadar elde edilen bilgilere göre Şem'i, Ankaravî, Mehmed Murâd Nakşibendî, Avni Konuk, Tahir Olgun, Abdülbaki Gölpınarlı ve H. Hüseyin Top Mesnevî'nin tamamına Türkçe şerh yazmıştır. Bunlara Şeyh Yusuf Efendi'nin Arapça, Sürûrî'nin Farsça kaleme aldığı tam şerhleri de eklersek bu sayı dokuza çıkmaktadır. Cân-ı Âlem olarak tanınan Pîr Muhammed Efendi'nin "Hazînetü'l-Ebrâr" adlı eserini bazı araştırmacılar tam şerh olarak alırken bazı araştırmacılar ise eserin Mesnevî'nin ilk dört cildinin şerhi olduğunu söylemektedir. Hazînetü'l-Ebrâr'ın şu ana kadar üzerinde çalışma yapılan tek cildi dördüncü cildir.²⁶¹

Mesnevî'nin bir kısmına şerh yazan şârihlerin bazıları eserin altı cildini şerh etmek için yola çıkmışlar fakat çeşitli sebeplerle şerhlerini tamamlayamamışlardır. Bazı şârihler ise Mesnevî'nin bir veya birkaç cildini şerh etmişlerdir. Şârihler, kimi zaman da bir veya birkaç ciltten intihap yoluyla seçtikleri beyitleri şerh etmişlerdir. Mesnevî'nin Türkçe şerhlerini sınıflandıran Mehmet Özdemir, şerhleri tam ve kısmî şerhler olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir; kısmî şerhleri ise manzum, mensur kısmî şerhler, intihâb yoluyla oluşturulmuş şerhler ve Cezire-yi Mesnevî şerhleri diye ayırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre Mesnevî'nin bir kısmına yönelik yapılan şerhlerin ise sayısı kırkın üzerindedir (Özdemir, 2016: 461).

Bu çalışmada ele alınan Mehmed Şükrü Efendi'nin eseri intihâb yoluyla oluşturulmuş mensur şerhlerden biridir. Eser üzerine 2019'da İbrahim İşbilir ve

²⁶¹ Uçar, A. (2022). Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt, İnceleme-Metin-Sözlük. İstanbul: Rûmî Yayınları.

Osman Rahmi Coşkun tarafından yapılmış iki ayrı yüksek lisans tezi çalışması bulunmaktadır.

1. Mehmed Şükrü Efendi

Şârihin tam adı es-Seyyid el-Hâc Mehmed Şükrü İbn es-Seyyid ‘Ahmed Atâ’dır. Bazı kaynaklarda ise “Mehmed Şükrü Efendi” adıyla İstanbullu olarak kaydedilmiştir. Aynı isimdeki diğer kişilerle karışmaması için bu isim verilmiştir.²⁶² Bu çalışmada kolaylık olması açısından Mehmed Şükrü Efendi kullanımını tercih edilmiştir. Mehmed Şükrü Efendi’nin yaşamı hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Osmanlı Devleti’nde çeşitli görev ve memuriyetlerde bulunan Mehmed Şükrü Efendi’nin hayatıyla ilgili bilgiler memurlukla ilgili kaynaklarda kayıtlıdır. Kaynaklara göre 1841 yılında Şeyhülislâm Mekkezâde’nin arzuhalcisi es-Seyyid Ahmed Ata’ullah Efendi’nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kayınpederi meşhur Osmanlı Matematikçisi İsmail b. Mustafa Gelenbevî’dir (1730-1790). Bu nedenle Damad-ı Gelenbevî olarak da anılmıştır. Şârih, 1852’de Bâb Mahkemesine, 1854’te ise Edirne müderrisliği reisliğine getirilmiştir. Değişik yıllarda Gebze, Sakız, Erdek, Sivrihisar, Tatarpazarcığı, Şarköy kazalarında nâib olarak görev yapmıştır. 1873’de Konya vilâyeti Divân-ı Temyiz riyasetine getirilmiştir. Yine Anadolu kazaskerliği, vakayî-i şer’iyye kâtipliği, sadreyn müsteşarı, meşihat-ı ulyâ mektupçusu, İstanbul kadılığı gibi üst düzey görevlerde bulunmuş, üçüncü dereceden mecidi nişanıyla ödüllendirilmiştir. Kesin olmamakla birlikte 1914’e kadar yaşadığı söylenmektedir.²⁶³

Kaynaklara göre Mehmed Şükrü Efendinin; Müntehabât-ı Mesnevî, Âsâr-ı Nur, Tuhfetü’l-Fevâid âlâ Cevâhiri’l-Akâid, Şerh-i Kasîde-i Emâlî, Keşfü’l-Meâlî Şerhu Bed’i’l-Emâlî adlarında eserleri vardır.²⁶⁴

2. Müntehabât-ı Mesnevî

İntihâb, “seçme, seçim, topluca bulunan bir şeyin arasından en iyi ve güzelini alma” manalarına gelmektedir.²⁶⁵ Seçilmiş manasına gelen “müntehab” kelimesi

²⁶² Albayrak, S. (1981). Son Devir Osmanlı Ulemâsı (C. 4-5), İstanbul: Millî Gazete Yayınları.

²⁶³ Meşihat Arşivi MŞH, Sicill-i Ahvâl İdaresi Defterleri [MŞH. SAİD], 8.15.1; Osmanlı Arşivi BOA, Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdaresi Defterleri [DH.SAİDD], 47/409.

²⁶⁴ Şârihin eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Günay, Mehmet (2012), “Gelenbevî İsmail Efendinin Hayatı ve Eserleri”, Kırkağaç Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi, s. 5; Mehmed Şükrullah, Âsâr-ı Nûr, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1329, s. 10; Özervarlı, M. Sait (1995), el-Emâlî, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 11, s. 73-75; Yazıcıoğlu, M. Said (2001), el-Kasîdetü’n-Nûniyye, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 24, s. 571-572.

²⁶⁵ Şemsettin S. (1999). *Kâmûs-ı Türkî* (14. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.

çoğul eki alarak “müntehabât” şeklini almış ve genel olarak “seçme yazı ve şiirler, bunlardan meydana gelen seçmeler mecmuası, antoloji” manalarına gelmektedir.

Müntehabât-ı Mesnevî; Mehmed Şükrü Efendi’nin Mevlâna’nın Mesnevî’sinin birinci cildinden intihâb yoluyla seçtiği 231 beytin şerhinden müteşekkil bir eserdir. Eserin telif tarihi tespit edilememiştir. Elde bulunan matbu eser 1328 yılında Şems Matbaasında basılmıştır. 148 sayfadan oluşan eserin başında dîbâce bölümü vardır ve dîbâceden sonra “*Ez-Mesnevî-yi Şerîf*” başlığının altında Farsça beyitler ile şerhleri vardır. Eserin 147. sayfasında ise “*Elhamdülillâh fi’l-ibtidâ’ ve ihtitâm*” şeklinde bir bitiş yazısı, 148. sayfada ise hata ve savap cetveli vardır.

2.1. Müntehabât-ı Mesnevî’nin Nüshaları

Yazma eserleri ihtiva eden kütüphanelerde yaptığımız araştırmalarda Müntehabât-ı Mesnevî’nin yazma nüshasına ulaşılamadı. Bu çalışmadan önce yapılan çalışmalarda da eserin yazma nüshasına ulaşılamadığı ifade edilmektedir (İşbilir, 2019: 4; Coşkun, 2019: 14).

Bu çalışma kapsamında Yazma Eserler Kütüphanesinde yapılan taramalar sonucunda şârihin adına kayıtlı dokuz tane matbu esere ulaşılmış ancak herhangi bir yazma esere ulaşılamamıştır. Ulaşılan matbu eserler şöyledir:

Müntehabât-ı Mesnevî, Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, numara: 528096, sayfa s. 147, basım yılı: 1328, Şems Matbaası, matbu eser.

Müntehabât-ı Mesnevî, Süleymaniye Kütüphanesi, numara: 339045-334105, sayfa s. 147, basım yılı: 1328, Şems Matbaası, matbu eser (2 eser).

Konya Yazmalar Bölge Müdürlüğü, numara: 65640, sayfa s. 147, basım yılı: 1328, Şems Matbaası, matbu eser.

Ragıp Paşa Kütüphanesi, numara: 2491, sayfa s. 147, basım yılı: 1328, Şems Matbaası, matbu eser.

Müntehabât-ı Mesnevî, Beyazıt Kütüphanesi, numara: 581148-581135, sayfa s. 147, basım yılı: 1328, Şems Matbaası, matbu eser (2 eser).

Müntehabât-ı Mesnevî, Atıf Efendi Kütüphanesi, numara: 322015-371090, sayfa s. 147, basım yılı: 1328, Şems Matbaası, matbu eser (2 eser).

2.2. Müntehabât-ı Mesnevî’nin Kaynakları ve Şerh Metodu

Mehmed Şükrü Efendi, şerhinin dîbâcesine Allah’a hamd ve peygambere salavat ile başlamış daha sonra da Mevlâna’yı ve Mesnevî’yi övmüştür. Devamında

Mesnevî'yi birçok kişinin Arapça, Farsça şerh ettiğini söyleyerek yirmi kadar şârihin adını saymış ve bunlardan Mesnevî'nin altı cildine birden Arapça şerh yazan Şam ulemasından Şeyh Yusuf'u methetmiştir. Eserin devamında Cevrî'nin manzum bir müntehab şerhinin olduğunu bir de mensur müntehab şerhinin olmasını istediği için "Müntehabât-ı Mesnevî" adını verdiği şerhini kaleme almak istediğini dile getirmiştir.

Mehmed Şükrü Efendi, dibâcenin ardından "*Ez-Mesnevî-yi Şerîf*" başlığını verdiği kısma geçmiştir. İlk olarak Mesnevî'nin Farsça beytini veren şârih daha sonra "*mazmûn-ı beyt, medlûl-i beyt, manâ-yı beyt, me'âl-i beyt, müfâd-ı beyt ve mefhûm-ı beyt*" ifadelerinden birini başlık olarak atıp beytin şerhine başlamıştır. 212 ve 213. numaralı beyitlerde ise başlık kullanmamıştır. Bunlardan farklı olarak şârih, 33. beytin başına konuyla alakalı "*Derbahs-i Kiyâs-ı Nefs*" adında bir başlık atarak şerhine başlamıştır.

Mehmed Şükrü Efendi, dibâce bölümünde Mevlâna'nın Mesnevî'ye "Bişnev" emriyle başladığını kendisinin dahi Mesnevî'nin beyitleri arasından "Bişnev" ile başlayan beyti tercih ettiğini dile getirmiştir. Mehmed Şükrü Efendi, şerhine "bişnev" yani "dinle" ifadesinin yer aldığı ilk beytin şerhiyle başlamış; bir bakıma okuyucunun ve dinleyicinin dikkatini eser üzerine çekmiştir. Şârih eserin "Bişnev" kelimesinin yer aldığı ilk beytin de içinde bulunduğu birinci ve ikinci beyitlerde harf açıklamasına gitmiştir. Elif'den yâ'ya tüm harflerin farklı mana, ruh ve şekil taşıdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda şârihin eserin ilk iki beytini dikkat çekici hâle getirerek okuyucuyu ve dinleyiciyi metne hazır hâle getirdiğini söylemek mümkündür.

Mehmed Şükrü Efendi'nin şerhinin kaynaklarına bakıldığında klasik şerh usûlünün hiyerarşik yapısına uygun olarak önce beytin manasını verdiğini sonra ise öncelikle hâl ve makama uygun âyet-i kerime ve hadislerden deliller getirdiği görülmektedir. Şârihin âyet ve hadislerden sonra ise bazı beyitlerde peygamber kıssaları, tasavvuf âlimleri, şairler vb. şahsiyetlerden alıntılar yaptığı dikkat çekmektedir.

Şârihin âyet olarak sunduğu delillerde, genellikle âyetin Arapçasının bir kısmını verip âyetin bütününe kast ettiği görülmektedir. Mesela aşağıda verilen örnekte de görüleceği gibi şârih, "Hüm rükûdun" ile Kehf Sûresinin 18. âyet-i kerimesine işaret etmiştir.

"*Allâhu Te'âlâ Hüm rükûdun buyurdu*" (İşbilir, 2019: 81)

Şârih, âyetlerde olduğundan farklı olarak hadis olarak sunduğu delillerde hadisin Arapçasını vermeyip hadisi me'âlen verme yoluna gitmiştir.

“Resûl buyurdu ki mâl-ı sâlih ne güzeldür” (İşbilir, 2019: 118)

Şârih, bazı beyitlerin şerhinde peygamber kıssalarına, sahabe hayatlarına iktibasta bulunmuştur. Şârih, peygamber ve sahabe hayatlarının yanı sıra Gazâlî gibi büyük İslâm âlimlerinden Hakîm Gaznevî, Seyyid Şerîf Cürcânî gibi mutasavvıf şahsiyetlerden de alıntılar yapmıştır. Bu alıntılarda bazen isim vermiş bazen de vermemiştir.

“İmâm Gazâlî aleyhirrahmanın *leys filimkân ebda’ mimmâ kân*²⁶⁶
kelâmı dahı zikr olınan azm-i kudreti te’yîd ider” (İşbilir, 2019: 56-57)

Şârih, kimin sözü olduğunu zikretmeden Arapça sözlere yer vermiştir. Meselâ 25. beytin şerhinde “Tatmayan bilmez” anlamındaki “*menlem yezuk lemya’rif*”, 92. beytin şerhinde ise “Ulaşanlar sadece edep ile ulaştılar.” manasındaki “*mâvaslulvâsuluñ illâ biledeb*” sözlerini isim zikretmeden Arapça olarak vermiştir.

Şârih, kimi zaman Farsça ve Türkçe şiirlere yer vermiş; fakat alıntı yaptığı şiirlerin şairlerini belirtmemiştir. Meselâ 185. beytin şerhinde Fıtnat Hanım’a ait bir beytin ilk dizesi olan “*Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatin*” dizesini isim vermeden almıştır. Benzer şekilde şârih, 56. beytin şerhinde;

“*Olsa mekşûf-i dîdeden perde*

Görünür nûr-ı kadîm her yerde” beytini isim vermeden almıştır.

Şârih az sayıda Farsça şiiri alıntılamış, bu alıntılarda isim belirtmemiştir. Meselâ 165. beytin şerhinde Mollâ Câmî’ye ait “*Dil bedest âver ki hacc-ı ekberest*”²⁶⁷ dizesiyle başlayan şiirin bir dördlüğünü isim vermeden alıntı yapmıştır.

Eserinin başında yirmi kadar Mesnevî şârihinin ismini zikreden Mehmed Şükrü Efendi; şerhinin birçok yerinde Bursevî’nin şerhinden iktibasta bulunmuştur. Şârih 231 beyitlik şerhinin birçok beytinde Bursevî ile aynı görüşte olduğunu yansıtmıştır. “*Rûhü’l-Beyân şöyle diyor ki, şârih-i müşârünileyh diyor ki*” ifadeleriyle başladığı beyit şerhlerinde Bursevî’nin şerhinden iktibasta bulunmuştur.

Muhammed Şükrü Efendi; bazı beyitlerin şerhinde okuyucuya uyarı ve nasihatlerde bulunmuştur.

²⁶⁶ “Var olanından daha mükemmeli mümkün değildir.”

²⁶⁷ “Bir gönül kazanmak büyük hac gibidir”

“*Hakîm-i Gaznevîden sâdır olan bu pend ü nasîhatı dinle ki köhne teninde yenilik bulasın*” (İşbilir, 2019: 112)

Mehmed Şükrü Efendi’nin şerhinde dikkat çeken hususlardan biri de metin içi göndermelerde bulunmasıdır. Meselâ şârih, 55. beytin şerhinde 95. beyte gönderme yapmıştır.

“*Fenâya vusûlün ma’nâ-yı hakîkîsi ise âtîde mestûr pîş-i hest-i û bibâyed nîst bûd beyti şerhinde îzâh olunmuşdur*” (İşbilir, 2019: 71)

Mehmed Şükrü Efendi’nin “Müntehabât-ı Mesnevî” dışında kaynaklarda geçen başka eserleri de vardır. Şârih, 179. beytin şerhinde “**Kasîde-yi Emâlî**” ve “**Nûniyye**” adlı eserlerine gönderme yapmıştır.

“*Bu mes’eleye dâ’ir Kasîde-yi Emâlî ve Nûniyye şerhlerimizde âyât u ehâdis-i celîle ve mebâhis-i vâsi’a mündericdür*” (İşbilir, 2019: 121-122)

Mehmed Şükrü Efendi’nin bazı beyitlerin şerhinde; “**Bir sâ’il didi ki**” diye söze başlayarak okuyucunun aklına gelebilecek durumları soru-cevap yöntemiyle ele alıp farazî şerh yöntemine de başvurduğu görülmektedir.

Mehmed Şükrü Efendi, 231 beyitten oluşan eseri Müntehabât-ı Mesnevî’de 150. ve 151. beyitler ile 153. ve 154. beyitleri birleştirerek; bunun dışında kalan beyitleri ise tek tek şerh etme yoluna gitmiştir.

Şârih beyitleri şerh ederken bazı beyitleri yarım sayfaya varacak şekilde şerh ederken bazı beyitleri ise bir iki cümleyle şerh etmiştir. Genel manada bir değerlendirme yaparsak şârih; beyitlerin ihtiva ettiği anlamı anlaşılır bir şekilde çok uzatmadan birkaç cümleyle vermiş ve daha sonra “yani” diye devam ederek beyti yorumlamaya devam etmiştir.

“*ya’nî insânîñ kalb u aklı menhiyyât tarafına meyl iderse...*” (İşbilir, 2019: 136)

Şârih şerhinde kelimelerin sözlük anlamları üzerinde pek durmamıştır. Fakat şerhinin bir yerinde Curcânî’nin ismini zikretmeden onun “*et-Ta’rifât*” adlı meşhur terimler sözlüğüne atıfta bulunmuş ve “edeb” kelimesinin söz konusu sözlükte hangi manada kullandığını açıklamıştır.

“*Ta’rifât-ı seyyidde edeb envâ’-ı hatâdan mâ bihi’l-ihtirâzi ma’rifetden ibâretdir ma’nâsıyla ta’rif olunuyor*” (İşbilir, 2019: 105)

Mehmed Şükrü Efendi, şerhinde bazı kelimelerin gerçek anlamlarının yanında söz konusu kelimelerden murat edilen anlamları da vermiştir.

“Sırr-ı dânededen **murâd** dânedede bilkuvve mündemic olan agsân u evrâkdur” (İşbilir, 2019: 109)

Şârih, eserinde zaman zaman halk söyleyişlerinden atasözü ve deyimlerden yararlanmıştır.

“Sabr egerçi acıdır velâkin meyvesi âkıbet-i şifâ ve âfiyetdür” (İşbilir, 2019: 147)

Eserini “*Elhamdülillâh filibtidâ’ ve ihtitâm*” sözüyle bitiren Mehmed Şükrü Efendi eserin sonunda “hata ve savab” adını verdiği bir bölüm oluşturmuş ve burada yazımını yanlış verdiği on yedi kelimenin sayfa numarasını ve doğru yazımını göstermiştir.

Hatâ	Savâb	sahîfe
Ol Rabb	Olup	15
Müttenîh	mütenebbih	24
İnsâniyye	nefsâniyye	32
Sihrrââ	sihrrâ	36
Bâlâda	âtîde	45
Mülem/milim	ve kalem	46
Elmayı	elmayı ve ayvayı	53
Zarfı	sarfı	76
Seyyâh	sebbâh	86
Â(n/r)	Ân	102
Ve envâ’	olmagla	112
İbtigâmuz	ve ibtigâmuz	127
Nîz	biz	146
Mutbî’	mutî’	146
Gayr	gayri	146
Erâmir	evâmir	146
Vechle ve sebât	her vechle sebât	147

2.2.1. Şârihin Maksadı

Mehmed Şükrü Efendi; eserinin dibâce bölümünde; Sadrettin Konevi, İsmail Ankaravî, İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Gülşenî, Sarı Abdullah Efendi, Sûdî, Şem’î, Abdülmecîd Sivâsî, Mehmed Murâd Nakşibendî, Ferruh Efendi, Beşiktaş Şeyhi Yusuf Efendi, Hasan Zarîfî, Hüseyin Harezmi, Hüseyin Elkâşifi, Şâhidî, Süleyman Nahîfî, Mirza Rızâ, Şeyh Yusuf, Kemaleddin Firuzabadi, Mahmud

Belhi, Cevrî, Sinan Paşa, Âbidin Paşa gibi kendisinden önce ve kendi döneminde Mesnevî'yi Arapça, Farsça veya Türkçe şerh eden yirmiden fazla şârihin ismini zikrettikten sonra Şam ulemasından Mesnevî'yi Arapça şerh eden Şeyh Yusuf'u övmüştür. Cevrî namında birinin Bâyezîd-i Velî Kütüphanesinde manzum müntehabât şerhinin bulunduğunu bunun yanı sıra mensur müntehabât şerhinin olması gerektiğini düşündüğü için eserini yazdığını dile getirmektedir. Bu ifadelerden şârihin kendinden önce ve kendi döneminde Mesnevî'yi şerh edenleri takip ettiğini, bu şerhlerden etkilenip kendisinin böyle bir şerh ortaya koymasında etkili olduğu söylenebilir.

Mehmed Şükrü Efendi; yine eserin dibâcesinde Mevlâna'nın ve eserini okuyanların hayır duasını almak istediği için bu şerhi yazdığını dile getirmektedir.

“Celâleddîn-i ve Rûminin yâd u tebcîline vesîle-yi hasene ve bittab' bâis-i rahmet ve magfîret-i samedâniyye olmak ümîd ve niyazıyla...”
(İşbilir, 2019: 45)

Şârih dibâcenin ardından 270 beytin şerhini yaptığını söylese de İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı 06095 demirbaş numarasında kayıtlı matbu eserde 231 beytin şerhi vardır. “Eserin aslı, 19. yüzyıl Acem şarihlerinden Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin tarafından Farsça olarak yaklaşık 270 beyti esas alarak yazılmıştır” (Coşkun, 2019: 14). Eserin gerçekte kaç beytin şerhinden oluştuğu kesin olarak bilinmemektedir.

“İki yüz yetmiş bu kadar ebyât-ı şerîfesini tercüme ve şerh idüp Müntehabât-ı Mesnevî nâmıyla tevsîm eyledüm” (İşbilir, 2019: 45)

Cevrî'nin manzum bir müntehabât şerhinin olduğunu ve mensur müntehabât şerhi olmadığı için eserini yazdığını söyleyen şârihin Mesnevî'nin tamamını şerh etmek için yola çıkmadığını söz konusu ifadelerden anlamak mümkündür. Ancak şârih; niçin bu kadar beyti şerh ettiğini, beyitleri birinci ciltten seçmesinin sebebini ya da beyitleri seçerken neye göre seçtiğini belirtmemiştir. Başka bir ifadeyle şerhine başladığında amacı iki yüz yetmiş beyti mi şerh etmekti? gibi soruların cevabını vermemiştir.

3. Mehmed Şükrü Efendi'nin Diğer Mesnevî Şârihleriyle Etkileşimi

Mehmed Şükrü Efendi, eserinin dibâcesinde Mesnevî'yi şerh edenlerin isimlerini saymış, Mesnevî'yi Arapça şerh eden Şeyh Yusuf'u ise ayrıca methetmiştir. Mehmed Şükrü Efendi'nin İsmi saydığı şârihlerden biri de İsmail Hakkı Bursevî'dir. Şârih eserinin başından sonuna kadar sık sık İsmail Hakkı Bursevî'ye ve eserine atıf yapmıştır. Diğer şârihlerin ise sadece ismini dibâcede

zikretmiştir. Şârih, Bursevî'ye atıflarının hepsinde Bursevî'nin yorumunu dayanak olarak almış, Bursevî'ye karşı bir yorum ve görüş ortaya koymamıştır. Bu bağlamda Müntehabât-ı Mesnevî'nin temel kaynağının İsmail Hakkı Bursevî'nin Mesnevî şerhi olduğunu söylemek mümkündür. Şârihin dibâcede saydığı şârihlerden bir kısmı kendisinden önce yaşamış ve Mesnevî'ye şerh yazmışlardır. Kendisiyle aynı dönemde yaşayan Mehmed Murad Nakşibendî gibi şârihlerin de adını veren Mehmed Şükrü Efendi için hem kendinden önceki hem de kendi dönemindeki şârihlerin şerhlerini takip etmiş ve böyle bir eser ortaya koymasında ve bu şerhi yazmaya karar vermesinde etkili olmuş demek mümkündür. Bu bağlamda düşünüldüğünde şârihin diğer Mesnevî şârihlerinden etkilendiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Mesnevî'ye yapılan kısmî şerhlerden biri de Mehmed Şükrü Efendi'nin Müntehabât-ı Mesnevî'sidir. Söz konusu eser Mesnevî'nin birinci cildinden seçilmiş iki yüz otuz bir beytin şerhinden oluşmaktadır.

Araştırmalar sonucunda Müntehabât-ı Mesnevî'nin kütüphanelerde matbu olarak 9 nüshasına ulaşılmıştır. Şu ana kadar yazma bir nüshaya rastlanılmamıştır. Matbu eserler şârihin adına Müntehabât-ı Mesnevî adıyla kayıtlıdır. Eserler, Hicrî 1328'de Şems Matbaasında basılmış olup 147 sayfadan oluşmaktadır. Şârih eserinin dibâcesinde eserinin 270 beytin şerhinden oluştuğunu söylese de matbu eserlerde beyit sayısı 231'dir. Eserin şu ana kadar yazma nüshasına ulaşamadığı için beyit sayısının kaç olduğuyla ilgili kesin bir sonuca ulaşılammıştır.

Şârih, eserine hamdele ve selvele ile başlamış, dibâce bölümünde kendinden önce ve kendi dönemindeki Mesnevî şârihlerinin adlarını sıralamıştır. Yine dibâce bölümünde şârih, eserine Müntehabât-ı Mesnevî ismini vermesinin nedenini açıklamıştır. Beyitlerin şerhinde ise şârih önce beytin Farsçasını vermiş daha sonra ise beyti çok fazla uzatmadan kısaca açıklamıştır. Şârih şerh yaparken âyet ve hadislerden, Arapça, Farsça alıntılardan, peygamber kıssaları, âlim, mutasavvıf vb. şahısların sözlerinden yararlanmış. Bir iki yer dışında beyitleri birleştirmeden tek tek şerh etmiştir. Yine bir iki yer dışında beyitlerin şerhine başlamadan önce “me’âl-i beyt, ma’nâ-yı beyt” gibi başlıklar atmıştır. Şârih, genellikle âyetlerin bir kısmını vererek şerh yapmıştır. Hadislerin Arapçasını vermeden me’âlen iktibas yoluna gitmiştir.

Eserin dibâce bölümünden anladığımız kadarıyla Mehmed Şükrü Efendi, kendisinden önce ve kendi döneminde Mesnevî'ye şerh yazanlar hakkında bilgiye

sahip biridir. Eserin şerh kısmındaki alıntılara baktığımızda ise şârihin İsmail Hakkı Bursevî'yi takip ettiğini ve onunla birçok konuda mutabık olduğunu söyleyebiliriz.

Eserin sonunda hata ve sevap defteri vardır ve şârih burada on yedi kelimenin doğru yazımını ve sayfa numaralarını göstermiştir. Bu kısım bir bakıma eserin özeleştirisi gibi olması açısından dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Mehmed Şükrü Efendî, Mesnevî'den intihap yoluyla seçtiği beyitleri kısa, sade, anlaşılır bir ifadeyle şerh etmiş ve Mesnevî'ye kısmî şerh yazan kırkın üzerindeki şârihlerin içinde yerini almıştır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 194.

Albayrak, S. (1981). *Son Devir Osmanlı Ulemâsı* (C. 4-5). İstanbul: Millî Gazete Yayınları.

Coşkun, O. R. (2019). *Mehmed Şükrü'nün (Damad-ı Gelenbevî) Müntehabât-ı Mesnevî'si (İnceleme-Metin)*.Yüksek Lisans Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi.

Demirel, Ş. (2007). Mevlâna'nın Mesnevîsi ve Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (10), s. 469-504.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed. (1351). *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs ammeştehara mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs-II*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Erginbaş, R. (2023). *Mehmed Şükrü Efendi'nin Keşfü'l-Me'âli Şerhu Bed'i'lemâli İsimli Eserinin Tahlili*, Tezli Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi.

Gümüş, S. (1993). “Cürcânî, Seyyid Şerîf”. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 8. s.134-136 .

Günay, M. (2012). “Gelenbevî İsmail Efendinin Hayatı ve Eserleri”. *Kırkağaç Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi*, s.5.

İşbilir, İ. (2018). Es-Seyyid El-Hac Muhammed Şükrî İbn Ahmed 'Atâ'nın Müntehabât-ı Mesnevî'si. *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 3, Sayı: 5, s. 77-84.

İşbilir, İ. (2019). *Es-Seyyid El-Hâcc Muhammed Şükrî İbn Ahmed 'Atâ-Müntehabât-ı Mesnevî (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Tezli Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mehmed Şükrullah, *Âsâr-ı Nûr*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1329.

Meşihat Arşivi MŞH, Sicill-i Ahvâl İdaresi Defterleri [MHŞ.SAİD], 8.15.1; Osmanlı Arşivi BOA, Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdaresi Defterleri [DH.SAİD], 47/409.

Özdemir, M. (2016). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (11/20 Fall), s. 461-502

Özervarlı, M. S. (1995). “*el-Emali*”. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 11, s. 73-75.

Şemsettin S. (1999). *Kâmûs-ı Türkî* (14. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Uçar, A. (2022). Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt, İnceleme-Metin-Sözlük. İstanbul: Rûmî Yayınları.

Yazıcıoğlu, M. S. (2001). “*el-Kasîdetü'n-Nûniyye*”. TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 24, s. 571-572.